

Apuvälinepalveluiden laatusuositus ja valtakunnalliset lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutusperusteet 2026, päivitys

Diaarinumero: VN/11042/2025

1. Taustaa

Lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälinepalveluiden perustana on terveydenhuoltolain (1326/2010) 29 §, sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälineiden luovutuksesta (1363/2011), YK:n vammaissopimus erityisesti artiklat 20 Henkilökohtainen liikkuminen, 25 Terveys ja 26 Kuntoutus kytkeytyvät apuvälinepalveluihin sekä yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet 2019 ja muut apuvälinepalveluita ohjaavat suositukset.

Apuvälinepalveluiden laatusuositus on julkaistu vuonna 2003, eikä sitä ole päivitetty sen jälkeen. Apuvälineiden luovutusperusteet -oppaan ensimmäinen versio julkaistiin vuonna 2018 ja sen jälkeen sitä on päivitetty vuosina 2020 ja 2023. Suositukset on nyt päivitetty ja yhdistetty. Tavoitteena on kehittää lääkinnällisen kuntoutuksen apuvälinepalveluiden laatua, yhtenäistää apuvälineiden luovutusperusteita, selkeyttää ja yhtenäistää käytäntöjä ja apuvälinepalvelujen vastuujakoa sekä tukea apuvälinepalvelujen suunnittelua ja ohjata oikea-aikaisten apuvälinepalvelujen järjestämisessä.

2. Allergia-, iho- ja astmaliiton lausunto

2.1 Toimintakyky apuvälinepalveluiden perustana

ICF-luokitus on tärkeä taustatekijä ja periaate apuvälineiden luovutuksessa. Yksilö- ja ympäristötekijöiden huomioon ottaminen toimintakyvyn arvioinnissa edellyttää sairastavan tilanteen kokonaisvaltaista tarkastelua yksilön eri toimintaympäristöissä. Fyysisten tekijöiden lisäksi tulisi arvioida systemaattisesti myös psyykkisiä ja sosiaalisia tekijöitä. Allergia-, iho- ja astmaliiton keräämän kokemustiedon sekä kyselyistä saadun tiedon mukaan tätä periaatetta ei kuitenkaan käytännössä aina sovelleta esimerkiksi alopeciaa sairastavien henkilöiden kohdalla, kun harkitaan peruukin kaltaisen apuvälineen tarvetta ja soveltuvuutta.

Toimintakyvyn arviointi painottuu usein fyysiseen toimintakykyyn, vaikka hiustenlähtö voi vaikuttaa merkittävästi henkilön arjessa selviytymiseen, sosiaaliseen vuorovaikutukseen, osallisuuteen sekä psyykkiseen hyvinvointiin.

Sosiaaliset ja psyykkiset edellytykset selviytyä sairauden kanssa jokapäiväisen elämän toiminnoista jäävät vähälle huomiolle peruukkia koskevissa luovutusperusteissa. Vaikka niissä edellytetään yksilöllisen tarpeen arviointia, tämä ei kaikissa tapauksissa toteudu käytännössä. Allergia-, iho- ja astmaliitto painottaa, että apuvälinepäätöksissä tulisi johdonmukaisemmin huomioida toimintakykyyn vaikuttavat sosiaaliset ja psyykkiset tekijät fyysisten rajoitteiden lisäksi.

2.2 Apuvälineprosessi

Apuvälineprosessissa korostetaan, että apuvälineen toimivuutta tulisi arvioida henkilön omassa toimintaympäristössä. Tämä ei käytännössä aina toteudu alopecian kohdalla. Alopeciaa sairastava tarvitsee apuvälineenä yleensä peruukin. Yhdenvertaisuus vaarantuu, jos palvelusetelin myöntävällä taholla ei ole tosiasiallista tietoa ja tuntemusta peruukeista tai alopeciaa sairastavan arjen haasteista. Peruukin luovutuksen prosessissa keskeinen toimija on peruukin tosiasiallisesti myyvä yritys. Olisikin tärkeää, että yhteistyö terveydenhuollon ja peruukkiliikkeiden välillä olisi jatkuvaa. Luovutusperusteiden tulee tukea tosiasiallista yhdenvertaisuutta, mutta samalla mahdollistaa yksilöllisen tarpeen huomioon ottaminen. Tämä edellyttää selkeitä ja yhdenmukaisia valtakunnallisia linjauksia, joissa huomioidaan myös peruukkeja myöntävien yritysten osaaminen peruukeista.

2.3 Hyvinvointialueen vastuu

Allergia-, iho- ja astmaliiton keräämän kokemustiedon mukaan hyvinvointialueiden toimintatavat vaihtelevat tällä hetkellä merkittävästi peruukkien luovutuksen osalta. Yksilöllistä tarpeen arviointia ei aina toteuteta, ja joidenkin alopeciaa sairastavien mukaan sairauden vaikutuksia arkeen sekä sen fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia seurauksia vähätellään. Tämä herättää yleistä huolta palveluiden laadun seurannan toteutumisesta käytännössä, erityisesti sellaisten asiakasryhmien kohdalla, joiden toimintakykyyn vaikuttavat tekijät eivät ole ensisijaisesti fyysisiä. Palveluiden laadun ja yhdenvertaisuuden varmistamiseksi tarvitaan selkeää ohjausta, systemaattista seurantaa sekä riittävää asiantuntemusta erilaisista sairauksista ja niiden vaikutuksista arkeen.

2.4 Kaksoiskappale

Kun puhutaan peruukeista niin kaksoiskappale voi olla tulkinnanvarainen ja harhaanjohtava käsite, samoin kuin ajatus ”samasta” käyttötarkoituksesta. Apuvälineitä koskevassa sääntelyssä ja ohjeistuksessa korostetaan apuvälineen toimivuutta suhteessa yksilön elämäntilanteeseen ja elinympäristön asettamiin vaatimuksiin. Peruukin tarve voi kuitenkin vaihdella merkittävästi arjen eri tilanteissa, eikä yksi peruukki välttämättä sovellu samanaikaisesti esimerkiksi työelämään, harrastuksiin ja vapaa-aikaan. Tämän vuoksi on epäselvää, miten kyseistä kohtaa tulkitaan ja sovelletaan käytännössä.

2.5 Apuvälineiden hankintatavat

Ehdotettu teksti on selkää ja ymmärrettävää mutta sen perusteella jää epäselväksi, miten hyvinvointialueella määritellään sellaisen palvelusetelin arvo, jolla asiakkaalla on tosiasiallinen mahdollisuus hankkia yksilöllisen tarpeen mukainen apuväline. Ilman riittävää

tarvearviointia on riskinä, että myönnetty palveluseteli ei tosiasiallisesti mahdollista yhdenvertaista ja tarkoituksenmukaista peruukkia.

Allergia-, iho- ja astmaliiton saamien yhteydenottojen ja kyselyistä kertyneen kokemustiedon mukaan peruukkipalveluiden kilpailuttaminen on voinut johtaa tilanteisiin, joissa yksilöllisen tarvearvioinnin tekemistä tai edes harkintaa suorahankinnan tarpeellisuudesta ei pidetä riittävänä tai tarpeellisena. Tämä on joissain tilanteissa johtanut oletukseen, että tietty kilpailutettu peruukkimalli soveltuisi kaikkiin tarpeisiin, ilman yksilöllistä arviointia henkilön elämäntilanteesta, toimintaympäristöistä tai sairauden vaikutuksista arkeen. Joissakin tapauksissa asiakkaalle on myönnetty vain halvimpaan malliin riittävä palveluseteli ja todettu, että asiakas voi halutessaan maksaa omien toiveidensa mukaisen apuvälineen ja kustannusten välisen erotuksen itse, ilman että apuvälineen todellista tarvetta ja soveltuvuutta on arvioitu asianmukaisesti.

2.6 Peruukit

Alopecia eli pölvikalju on krooninen sairaus, jonka kulku on pitkäaikainen ja ennustamaton. Tämän vuoksi sen vaikutukset yksilön elämään poikkeavat merkittävästi sellaisista tilanteista, joissa hiustenlähtö on tilapäistä. Alopeciaan liittyvä pysyvä tai ajoittainen hiustenlähtö voi vaikuttaa pitkäkestoisesti henkilön minäkuvaan, psyykkiseen hyvinvointiin, sosiaaliseen vuorovaikutukseen sekä osallisuuden kokemukseen eri elämäntilanteissa. Näitä vaikutuksia ei voida rinnastaa tilapäisen hiustenlähdön tarpeisiin, vaan ne edellyttävät pitkäjänteistä yksilöllistä tarkastelua osana toimintakyvyn ja apuvälinetarpeen arviointia.

Peruukkien käyttöä pidetään usein vain kosmeettisena asiana. Tällainen puhetapa koetaan kuitenkin vähättelevänä tapana suhtautua niihin psykososiaalisiin haasteisiin, joita alopeciaa sairastavat kokevat sairautensa aiheuttavan. Alopecian heikentävät vaikutukset identiteettiin, itsetuntoon ja elämänlaatuun ovat tutkitustikin merkittäviä. Se, että sairauden fyysisenä oireena ei ole "kuin" hiusten tai karvojen lähteminen, ei tarkoita sitä, etteikö sairauden aiheuttamia haittoja tulisi lähestyä kokonaisvaltaisesti, myös psyykkisestä ja sosiaalisesta näkökulmasta. Kaiken kaikkiaan tarvearvio alopecian kohdalla tulisi tehdä moniammatillisesti, ei vain kliinisten ja fysiologisten havaintojen perusteella

Peruukin tarpeen arvioinnista

Alopecia diagnosoidaan yleensä erikoissairaanhoidossa. Samalla myös tehdään ensimmäinen arviointi peruukin tarpeellisuudesta. Ellei erikoissairaanhoidossa aloiteta mitään hoitoja, hoitovastuu siirtyy perusterveydenhuoltoon. Käytännössä hoitosuhde katkeaa, eikä ihotautilääkärin vastaanotolle saa enää välttämättä lähetettä. Tämän vuoksi uutta arviointia peruukin tarpeellisuudesta ei ole aina mahdollista tehdä hoitovastuuyksikössä.

Toisaalta perusterveydenhuollossa ei välttämättä ole osaamista ja ymmärrystä siitä, millä tavalla peruukin tarvetta arvioidaan alopeciaa sairastavan kohdalla. Alopecian mahdolliset heikentävät vaikutukset sosiaaliseen ja psyykkiseen toimintakykyyn jäävät usein

huomioimatta. Yksityinen, alopecian vaikutukset tunteva ihotautilääkäri on usealla ainoa vaihtoehto saada asiallinen arviointi peruukin tarpeellisuudesta.

Yksilöllisyys tarpeen arvioinnissa

Allergia-, iho- ja astmaliiton vuosien aikana tulleen palautteen ja tehtyjen kyselyiden perusteella yleisin ongelma peruukkien luovutuksessa on se, että asiakkaan tarvetta ei aina arvioida toimintakyvyn eri osa-alueet ja elämäntilanne huomioon ottaen. Tämä johtaa siihen, että peruukin hankintaan myönnetty palveluseteli harvoin kattaa oikeaa tarvetta vastaavan peruukin hinnan. Vuonna 2023 tehdyn alopecia-kyselyn (n = 226) mukaan 65 prosenttia vastaajista arvioi, että hänelle ei ole myönnetty lääketieteellisen ja asianmukaisen tarpeen arvioinnin mukaista euromäärää peruukin hankintaan.

Liiton kyselyyn perustuvassa tutkimusartikkelissa (Mandelin, J M, Rehn, L, Kosunen, M, Väkeväinen, M & Rannanpää, S 2025, 'The Diverse Experiences and Challenges of Individuals With Alopecia Areata : Survey Results From Finland', Journal of Patient Experience, vol. 12. doi.org/10.1177/23743735251346633) todetaan, että alopecia voi aiheuttaa huomattavia psyykkisiä ja mielialan haasteita, jotka saattavat näyttäytyä erityisesti heikentyneenä itsetuntona ja minäkuvana. Alopecia voi myös huomattavasti heikentää sosiaalista kanssakäymistä ja ihmissuhteita.

Toisaalta liitossa tehdyt kyselyt paljastavat myös sen, että kaikki eivät koe heikentäviä vaikutuksia yhtä vahvoina. Tämän vuoksi on tärkeää, että arviointi tehdään aina yksilöllisesti, myös silloin, kun päätetään uuden peruukin luovutuksesta. Tällä hetkellä käytännössä monella hyvinvointialueella palvelusetelipäätöksiä tehdään mekaanisesti sisäisissä ohjeissa kuvattujen hintataulukoiden mukaan. Palvelusetelipäätös uuden peruukin luovutukseen saatetaan lähettää alopeciaa sairastavalle ilman sen kummempia perusteluita. Allergia-, iho- ja astmaliitossa tätä käytäntöä ihmetellään, koska apuvälineen luovutuksessa on kyse hoitopäätöksestä. Liiton tietoon on tullut myös tilanteita, joissa uusi, euromäärältään alempi palvelusetelipäätös on lähetetty alopeciaa sairastavalle ilman että asiakkaaseen ollaan ensin yhteydessä.

Kokonaisvaltainen toimintakyky arvioinnin kohteeksi myös alopecian kohdalla

Peruukkien luovutusta koskevat uudistetut ohjeet korostavat edelleen vahvasti vain toimintakyvyn fyysistä puolta: pään muoto, peruukkia kuluttavat työt ja allergiat. ”Yksilölliset tarpeet” ja ”muut yksilölliset syyt” mainitaan, mutta niiden yhteydessä ei oteta mitään kantaa alopecian aiheuttamiin vaikutuksiin psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn. Ammattien kohdalla ei esimerkiksi mainita asiakaspalvelutyötä, jossa alopeciaa sairastava joutuu olemaan muiden ihmisten katseiden kohteena. Peruukin tehtävä on vahvistaa toimintakykyä ja vähentää alopecian aiheuttamaa haittaa, ei asettaa alopeciaa sairastavaa ihmetteleville katseille. Tällä hetkellä yleinen olettamus tuntuu olevan, että kunhan peruukki istuu ja sopii päähän, niin se vastaa asiakkaan tarvetta.

Ohjeissa viitataan “apuvälinealan asiantuntijaan”. Peruukkien kohdalla asiantuntijoina olisi hyödynnettävä myös esimerkiksi sosiaalihuollon ja peruukkialan ammattilaisia, ei pelkästään terveydenhuollon ammattilaisia. Asianmukainen arviointi on tehtävä ennen palvelusetelin (tai vastaavan) myöntämistä, sillä ennen peruukin sovittamista ei voi tietää kaikkia peruukin hankintaan liittyviä kustannuksia. Vakiomallinen peruukki ei tarkoita sitä, että se sopisi kaikkien päähän kuin valettu. Lisäksi moni peruukkia ensimmäistä kertaa käyttävä ei voi itse tietää, mitä kaikkea peruukilta pitää edellyttää, jotta se vastaisi mahdollisimman hyvin tarpeeseen.

Ohjeissa todetaan peruukkien luovutusmäärän olevan yleensä yksi peruukki vuodessa. Tiheämmän luovutuksen kohdalla mainitaan perusteina vain fyysiset ja liikaavat työolosuhteet. Ohjeissa jää mainitsematta esimerkiksi asiakaspalvelutyön ja muun ihmisten kanssa tehtävän työn aiheuttamat vaatimukset peruukkien luovutustiheyteen tai esimerkiksi lasten kohdalla kasvuun, kehitykseen ja muuttuviin elämäntilanteisiin liittyvät tekijät. Lisäksi esimerkiksi paljon liikuntaa harrastavan ei ole mielekästä käyttää samaa peruukkia harrastuksissa kuin mitä hän käyttää toimistotyössä. Hikoilu kasvattaa peruukin pesutarvetta ja nopeuttaa peruukin vanhenemista. Yksiselitteinen tulkinta saattaa johtaa ratkaisuihin, jotka eivät vastaa apuvälineelle asetettuja toimivuus- ja käyttötarkoituksivaatimuksia yksilön arjessa.

Mittatilausperuukin myöntämisen kohdalla mainitaan esimerkkinä poikkeuksellinen päänympärysmitta. Tärkeää olisi ohjeistuksissa mainita myös pään yksilöllinen muoto sekä muut elinympäristön aiheuttamat tarpeet. Mittatilausperuukin kohdalla ei anneta esimerkkiä muista yksilöllisistä syistä. Selkeämpää olisi, että ohjeissa puhuttaisiin ”vakiomallisen” ja ”mittatilauksen” sijaan asiakkaalle tarpeeseen sopivasta sekä pään muotoon ja kokoon istuvasta peruukista.

Peruukkien luovuttamisen ohjeissa viitataan peruukkien pohjamateriaaliin. Maininta siitä, että pohjamateriaali on usein sama erityyppisissä perukeissa, on asiaa liikaa yleistävä, eikä tuo esille pohjamateriaalin valintaan liittyviä laajempia haasteita. Tarpeenmukaisen peruukin valinnassa ei ole kyse vain hiusmateriaalin vaan myös pohjan valinnasta. Pohjamateriaaleja, -malleja ja -ratkaisuja on monia, ja haasteena on siten löytää tarpeenmukaisesti sekä oikea pohja- että hiustyyppejä. Pohjan istuvuus ja sopivuus on keskeinen lähtökohta hyvän peruukin hankintaan. Hiusmateriaalin valinnassa puolestaan korostuu asiakkaan yksilöllinen kokemus siitä, minkälainen hiusmateriaali tyydyttää yksilölliseen tarpeeseen ja miten vahvasti peruukin merkitys nähdään oman identiteetin ja omakuvan kannalta. Tähän asiakas tarvitsee ammattitaitoista ohjausta, erityisesti jos hän on hankkimassa peruukkia ensimmäistä kertaa.

Oikeusasiamies on ottanut kantaa tarpeen arvioinnin yksilöllisyyteen apuvälineiden kohdalla monissa peruukin luovutusta koskevissa ratkaisuisaan, esimerkiksi v. 2014 (Dnro 1077/4/13): ”Totean, että apuvälineiden luovutukseen liittyvät toimintakäytännöt, joilla rajoitetaan apuvälineiden lukumäärää tai asetetaan niille ylähintaraja, ovat ristiriidassa lainsäädännön kanssa, jos luovutuskäytännöt eivät mahdollista apuvälineen tarvitsijan käyttäjälähtöisen ja yksilöllisen tarpeen huomioon ottamista.” Samassa päätöksessä viitataan Terveiden ja

hyvinvoinnin laitoksen tekemään selvitykseen: ”THL:n selvityksen mukaan peruukkien luovutuksessa yksilöllistä arviointia ei aina tapahdu eikä potilaan yksilöllistä elämäntilannetta ja elinympäristön asettamia vaatimuksia huomioida peruukin valinnassa. Peruukin valintaa ohjaa paljolti organisaation ennalta määrittelemä hinta ja ennalta määritelty yhdelle henkilölle luovutettavien peruukkien määrä. THL toteaa, että peruukkien tarpeen arvioinnissa ja peruukin valintamahdollisuuksissa pitäisi aikaisempaa enemmän huomioida yksilöllisyys. Eri organisaatioiden peruukkien luovutuskäytäntöjen vaihtelun takia peruukkien tarvitsijat ovat epätasa-arvoisessa asemassa keskenään.”

Allergia-, iho- ja astmaliittoon kertyneen kokemuksen mukaan merkittävää muutosta peruukin luovutuskäytännöissä ei ole tapahtunut tuon ratkaisun jälkeen. Päinvastoin hyvinvointialueille siirtymisen jälkeen peruukkien luovutuskäytännöissä tuntuu tapahtuneen heikennystä. Liiton mielestä nyt lausunnon kohteena olevissa, uudistetuissa peruukkien luovutusta koskevissa ohjeissa tulisi korostaa vahvemmin hiukset menettäneen henkilön kokonaisvaltaista toimintakykyä samalla tavalla kuin sitä korostetaan ohjeiden yleisessä osiossa. Nykyiset peruukkien luovutusta koskevat ohjeet ohjaavat apuvälineen luovutuksesta päätöstä tekevää ammattilaista näkemään alopecian aiheuttaman apuvälineen tarpeen liian suppeasti.

Ohjeissa todetaan, että myös päähine tai turbaani voidaan myöntää apuvälineenä hiustenlähtöön. On tärkeää, että päätös tehdään yhteistyössä alopeciaa sairastavan kanssa. Joillekin voi olla tarve esimerkiksi sekä päähineeseen että peruukkiin.

Pidämme tärkeänä, että luovutettu peruukki vastaa tarvetta ja että sen pystyy hankkimaan ilman omavastuuta. Lisäksi tärkeää on saada palveluseteli peruukin huoltoon. Vuonna 2023 tekemämme kysely mukaan vain vajaalle prosentille vastaajista myönnettiin peruukin huolto ja neljännes vastaajista ei ollut tietoinen tällaisesta mahdollisuudesta tai ei kokenut huollolle tarvetta. 74 prosenttia vastaajista ei saanut palveluseteliä peruukin huoltoon.